

Nad dolinama Gacke i Like

(12. maj - 31. jul 1943)

Tri tjedna poslije dolaska 1. brigade na zapadni rub Gacke doline, njena četiri bataljona i prištapski dijelovi imaju samo 657 boraca.^{665>} Do kraja proljeća bit će ih 270 više, tako da će brigada početkom ljeta s obale Gacke preći na obale Like, u perušićki i gospićki kotar, sa gotovo 1100 boraca, a po spisku 1207 drugova i 114 drugarica. U međuvremenu su se, dakako, mnogi od onih 498 koji su bili odsutni 10. maja vratili u jedinicu, ali su zato u tom razdoblju mnogi napustili brigadu. Ako globalno određujemo tko su oni koji su popunili prorijeđene redove 1. brigade krajem proljeća 1943. godine - a bilo ih je 446 - onda valja kazati da su to uglavnom novi dobrovoljci. Onih koji su zaliječenih rana ostajali u svojim selima bilo je vrlo malo i - sve manje. Na prijedlog Sime Mrđe, koji je komuniste 6. divizije predstavljao u Olunžnom komitetu KPH za Liku, sva su partijska rukovodstva u Lici upozorena da neprestano imaju u vidu borce koji su se kao rekonvalescenti zadržavali u svojim selima - i da im se, ustreba li, pomogne, i da ih se, čim ozdrave, šalje u jedinice. Okružni komitet je u dva-tri navrata od partijskih organizacija tražio da se precizno utvrdi »koji partizani samovoljno produžavaju sebi odsustvo« i da se preko komandi mjesta traži »da se pošalju i vrate u svoje jedinice«, pa - ustreba li - »makar i putem straže«.⁶⁶⁶ⁱ U ustaničkim selima sposobnih za borbu je bilo malo, često ni jedan. Djevojke u selima, organizirane u SKOJ-u ili USAOJ-u, žene u AFŽ, sve su one nesnošljive prema »pokućarcima«. One su pjevale da ne vole »tko partizan nije, koji pušku primit ne smije«, a znalo se dogoditi da se sve skojevke i aktivnije članice Antifašističkog fronta žena okupe pred kućom onoga koji je »samovoljno produžio sebi odsustvo« i da satima zanovijetaju:

Što valjalo, pušku pripasalo,
samo smeće oko kuće šeće.

Pjevana je, u raznim prilikama i, u selu i u jedinicama, i jedna starijska melodija izmijenjenih riječi u trećoj strofi:

... Treće godine rekoh mu ja:

- Ženi se, dragi, imam boljeg dragana,
koji je borbu, koji je borbu, borbu, koji je borbu vodio
i mene mladu, i mene mladu, mladu, i mene mladu oslobodio.

Narodnooslobodilački pokret je bio u općem poletu, pa se to na različite načine odražavalo i na 1. brigadu. A »opće stanje u 1. brigadi«, po majskoj ocjeni štaba 6. divizije, bilo je sve bolje.⁶⁶⁷ⁱ Politički komesar

AVII, 420, 17/1-3.
⁶⁶⁶ⁱ AIHRPH, KP-233/359.
⁶⁶⁷ⁱ AVII, 796, 22-6.

korpusa je poslije obilaska ličkih brigada sredinom maja ustvrdio da je raspoloženje »kod boraca dobro« a isto tako da su na visokoj razini »i moral i borbenost«. ⁶⁶⁸

Cijuču tamburice i usne harmonike, kad vični kolu i pjesmi usitne u sitnoskoku kukunješća, a potom jeknu komande đikca. Grupa omladinki, koje su rano ujutro krenule uz Čemernicu, da pakupe izgublenu opremu, vratile su se silno iznurene, ali se i one hvataju u kolo. Ličani, kad tuguju, pjevaju iz svega glasa, kao da hoće da prestraše tugu u sebi. Lika je sve do pobjedonosnog povratka svoje divizije, u proljeće 1945. godine, pjevala grcajući o diviziji, tješeći se u majčinskoj brizi:

Njemačka je propaganda bila,
da je Šestu potopila Drina...

U jesen 1943. formirani Operativni štab za Liku pisao je 4. januara 1944. da je Lika »poslije odlaska 6. divizije na svoj historijski put« gotovo traumatično doživjela rastanak i da su se »zbog toga javljali sami problemi između fronta i pozadine«. ⁶⁶⁹ Narod je, - pisali su Perica Kleut i Uroš Krnić 4. januara 1944. godine, - »iz velike ljubavi i puzdanja samo u svoju diviziju imao dugo vrijeme neispravan stav prema novim brigadama«. Dakako, ispravno su ocijenili da »za tako stanje nije narod kriv koliko su krivi rukovodioci, i to čak odgovorni drugovi«, jer »nisu imali pravilan pogled na tu smijenu jedinica«, ⁶⁷⁰ pa se njihovo raspoloženje »prenijelo i na narod«.

Visokog morala i borbenosti, neovisno o prorijeđenim redovima, 1. je brigada ušla u dolinu Gacke u vremenu kad 6. 8. i 13. divizija uglavnom prelaze u obranu slobodne teritorije. U minulom razdoblju, poslije 23. februara, te su jedinice neprestano širile slobodni teritorij doprvši na jug do Knina, na sjever do Karlovca, a na zapad do Karlobaga i Senja. U drugoj polovici maja počinju obrambene borbe na rubovima slobodne teritorije. U vezi s okupatorsko-kvislinškom operacijom »Schwarz«, kojom se po peti put pokušavala slomiti operativna grupa snaga NOVJ pod neposrednom komandom Vrhovnog štaba, Talijani su, iz Hrvatskog primorja, od Karlobaga na sjever, također poduzeli ofanzivne akcije. Karlobaška grupa imala je za cilj da prodre do Gospića i da razbije blokadu oko najvećeg grada u Lici, a senjska grupa će pokušati ponovo okupirati Brinje i Otočac s dolinom Gacke.

Glavni štab Hrvatske je početkom maja prikupio brojne podatke o predstojećoj ofanzivi. Čak se vrlo precizno saznalo da će Talijani, »u jačini do dvije divizije«, kao i obično podržavani i ustaško-domobranskim i četničkim jedinicama, pokušati da izvrše istovremeni prodor »iz pravca Senj - Vratnik - Brinje te Karlobag - Gospić«. ⁶⁷¹ Ofanzivni nasrtaji okupatorsko-kvislinških trupa početkom maja su očekivani i u Bosanskoj krajini, to jest u dolini Une. Budući da se tada glavnina 1. bosanskog korpusa pomjera prema centralnoj Bosni, Liku je trebalo zaštititi i od napada iz njemačkih garnizona u dolini Bosne. Budući da je 8. divizija bila gotovo izvan borbenog stroja, zbog tifusa, Šesta divizija je

«W Zb. NOR, IX/3, 646.

«S» Zb. NOR, V/21, 209.

⁶⁷⁰ Isto.

⁶⁷¹ Isto, V/15, 79.

morala zatvarati i karlobaški, i senjski (s 13. primorsko-goranskom divizijom), i bihački pravac. Glavnina divizije je zadržana na prilazima Gospiću, 1. je poslana u obranu Gacke doline, a dva bataljona 2. brigade su raspoređena na bihački pravac.

Najjači udar neprijateljskih snaga očekivan je na senjsko-brinjskom pravcu. Iznad Senja, u Krivom Putu, Senjskoj Draži, na Vratniku i Senjskom bilu, bilo je prikupljeno oko 7000 talijanskih vojnika. A talijanska komanda je računala i s ustašama i s četnicima. Prema tim snagama bio je raspoređen samo manji dio 13. divizije; glavnina te divizije je s Karlovačkim odredom bila usmjerena prema Karlovcu. Na velebitskim položajima iznad Senja kratko vrijeme će se, kad tamo dođe 1. lička brigada, naći i dijelovi 8. divizije.

Stigavši u dolinu Gacke, 1. brigada je u prvi mah određena od štaba 13. divizije da »obrazuje divizijsku rezervu u selima Srpsko Polje i Kumpulje«, a samo jedna četa je - radi izviđanja i zatvaranja pravca od Svetog Jurja prema Otočcu - isturena na Velebit, na istočne padine Senjskog bila, u Krasno. Nekoliko dana kasnije, kad počinje ofanziva, štab 13. divizije se sa svojom 6. brigadom pomjerio prema Krišpolju, a za objedinjavanje komande nad snagama na Velebitu formiran je Operativni štab: komandant je Lazo Radaković, komesar Mile Martinović (komesar 4. kordonaške brigade), a njihovi zamjenici Miloš Klaić i Bogdan Vujnović Bogde. Dužnost komandanta 1. brigade privremeno je povjerena Milanu Sijanu. U naredjenju o formiranju toga štaba rečeno je da će dužnost Bogde Vujnovića u 1. brigadi privremeno preuzeti »jedan drug iz političkog odjeljenja« brigade.⁶⁷²

Prije nego što počnu žestoke borbe u rajonu Vratnika, na Velebitu, jedinice 1. brigade - osim dijelova koji su bili istureni prema Krasnom i Senjskom bilu - bile su u selima donjeg toka Gacke, koja ponire u velebitskim škrapama između Vodenjaka i Kurozeba. Kad 14. maja postane jasno da su Talijani napustili garnizone i krenuli u ofanzivnu operaciju, Operativni štab je 4. brigadu rasporedio na prevoju između Velebita i Kapele, nad Vratnikom, a 1. brigadu na prilazima od Sv. Juija i od Vratnika na jugoistok, iznad Senjskog bila. Operativni štab dviju brigada je naredio da se - organizirajući i omladinu, s NOO - prekopaju »svi putevi i staze koje vode prema našim položajima«.⁶⁷³ Na tim putevima sredinom maja, i narednih tjedana, povremeno bdiju, ili u borbama, ili na položajima, koje je tukla talijanska artiljerija, svi bataljoni, a povremeno samo jedan, dok su ostala tri u Brlogu, Otočcu i Kosinju.

Talijani su se u Liku pokušali probiti samo onim putevima što iz Senja vode u dolinu Gacke preko kotara Brinje. Južno krilo nad ključnim pravcem proboja (Senj - Vratnik - Žuta Lokva) nad Melnicama zaposjeo je bataljon »Božidar Adžija«. Upravo s tih položaja Talijanima je pružen najjači otpor. Ali, bili su tučeni i s desnog krila i s fronta, tako da su tu - o čemu će kasnije opširno pisati komandant talijanskih snaga na senjskom sektoru, general Angelini - »žilavim otporom zaustavljena dva bataljona pod komandom potpukovnika Ellia«. Ono što su izvještaji 1. brigade nazivali »bijegom koji je nalikovao na paniku«, Angelini po-

⁶⁷²> Isto, 169.

⁶⁷³> Isto, 191.

kušava opisati kao uspjeti manevar kojim su se Elliјеvi batalјoni »јedva uspјeli osloboditi neprijatelјskog pritiska«.

U talijanskim izvјeštajima se govori o neprekidnim, svakodnevnim pritiscima. Međutim, divizija »Re«, kojoj se 23. maja priključio i 14. konjički puk »Alessandria«, tek povremeno izlazi na položaje, a iz dana u dan velebitske prijevoje je tukla artiljerija. A s vremena na vrijeme su položaje oko Žute Lokve i Brloga bombardirali avioni, mada su se rijetko pojavljivali zbog magle. Maj je onaj, naime, bio kišan, hladan, s mnogo magle.

Uјutro 24. maja napad pješadije divizije »Re« i konјice puka »Alessandria« podržava 7 tenkova. Osnovni teret napada primile su čete »Marka Oreškovića« i »Božidara Adžije«, na južnoj strani vratničke ceste, na bezimenim brdima Senjskog bila označenim kao kote 565 i 680. Iz škrtih podataka sačuvanih u izvјeštajima i još šturijih sjećanja dade se razabrati da su na padinama kote 565 dva Kolaka, Dane i Boja, dva Rubčića, Mile i Toјica, dva Ostovića, Milan i Dane, dva Kranјčevića, Ivan i Martin, sve mladići iz Lešća, izišli na drum i zapaljivim flašama i bombama sačekali talijanske tenkove, prvoga u koloni oštetili, a ostale zaustavili.

S druge strane velebitskog uskog puteljka, tamo gdje se račva staza prema vrhu kote 680, krvarila je četa Duје Batiniće i Perice Cvјetićanina. Mladi Dujo, žute kose, gusto izrasle poslije proljetnjeg šišanja, vitak i odlučan, nikad strašiv za se, ali pomalo nesiguran kad se radilo o životima njegovih drugova, kune boga i svece: ne zna kako da rasporedi četу, a da je zaštititi od strahovite minobacačke vatre. Lukavi Talijani, uzmakli su pred jurišem Batinićine čete, pustili su svu četу da uleti u njihove prividne bunkere. Bili su to maskirni bunkerі, zapravo naslage zemlje. Kad je partizanska četa uletјela u te bunkere, Talijani su raspalili po njima iz minobacača... Јedan od vodnika u Batinićinoј četi, dugonogi i plećati Đuro Lavrnić, čovјek velike snage i hrabrosti, stenјao je kao bespomoćno dijete: ne možeš ništa bacaćima. »Prepolovilo nas na tom brdu više Vratnika«, reći će Lavrnić kasnije: »Dušan Bokan ostade bez noge, Vlado Marić bez oka. Nas sedam je tu ranјeno. Najstrašnije mi je bilo kad pogodi Pericu Cvјetićanina. Nema ga ko nije volio Pericu. A kako da i ne voliš, duša od čovјeka, na ranu bi ga privio, melem. Ostade bez očiju, a nešto kasnije, u bolnici je umro... Јa ostao na položaju. Čujem, sav u krvi, zove me Dujo: živ li si, viće. Pa kad vidi da sam živ, a on uleti u onaj pakao po me, da me izvuče. I izvuče me s tri gelera u leđima... «

Jedinice 1. ličke i 4. kordunaške brigade su 24. i 25. maja u nekoliko navrata zasipane strahovitom artiljerijskom i minobacačkom vatrom. Povremeno su položaje 1. brigade tukli i avioni. Јedinice su primorane da se od Melnica povuku prema Žutoј Lokvi. Čim bi artiljerija prestala tući, protujurišima bi partizani vraćali izgubljene položaje.

Operativni štab dviju brigada je 26. maja ocijenio da izgubljeni položaji na Goljaku, koji se diže 824 metra nad morem, sjeverno od seoceta Melnice, otvaraju prolaz u Žutu Lokvu. Uđe li neprijatelj u Žutu Lokvu, teško će ga se zaustaviti na cestama prema Brinju i Otočcu. Zbog toga je odlučeno da dva kordunaška batalјona i dva lička (»Mačko

Orešković« i »Božidar Adžija«) ponovo zaposjednu Goljak: kordunaški u 20 sati 26. maja napadaju sa sjeverozapada i istoka (»pošumljeni dio«), a lički s juga, preko »kamenite kose i prema cesti«.

One je kišne večeri, piše u izvještaju o toj borbi, »lilo kao iz kabla«. Štab 4. kordunaške brigade je razložno objašnjavao da »ponovno zauzimanje Goljaka iziskuje mnogo napora, a k tome velike žrtve«, a osim toga, »ako bismo mi i ovladali ovim položajima, ne bismo se mogli održati zbog jake koncentrične artiljerijske i minobacačke vatre«. Operativni štab to objašnjenje nije prihvatio. Sva četiri bataljona su u borbu ušla u 21.30 sati i izvela tri uzastopna juriša. Nadmoćniji neprijatelj, dobro utvrđen, odbijao je sve napade. Oko ponoći jedinice se povlače. U tom povlačenju »bilo je drugova koji su padali u provalije i tako izubijani jedva se vraćali u svoje jedinice«.⁶⁷⁴

O gubicima jedinica 1. brigade u borbama na Velebitu u drugoj polovini maja 1943. godine nemamo podataka, osim što se znade da je 1. bataljon kod Melnica imao 7 ranjenih i 1 mrtvog.

Zatvarajući prilaze u Brinje i dolinu Gacke, 1. brigada je na velebitskim položajima ostala 45 dana, do 26. juna. U to vrijeme Otočac je bio centralno mjesto slobodne Hrvatske, štab revolucije u Hrvatskoj. Tu i na susjednim Plitvicama je pripremljeno i održano Prvo zasjedanje Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Hrvatske, tu je bila Prva konferencija AFŽ Hrvatske, a i Osnivačka konferencija Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Hrvatske, na kojoj je bila i delegacija 1. ličke brigade. Pripadnici 1. brigade, koji su u junu bili na partijskom kursu pri CK KPH (među ostalima, tada je na tome kursu i zamjenik komesara brigade Bogde Vujnović), bili su gosti i na zasjedanju ZAVNOH-a, i na konferenciji Antifašističkog fronta žena.

Živjelo se s mnogo poleta, ali sa sve manjim obrocima. Hrane nije bilo. Sve rezerve prošlogodišnje žetve, barem one koje su bile dostupne narodnooslobodilačkim odborima, bile su istrošene. Većih operacija u kojima bi se došlo do hrane pohranjene u neprijateljskim magazinima nije bilo. A žetva - daleko. Budući da nije bilo pravog rješenja, komandant brigade Lazo Radaković i (»za komesara«) Ilija Mugoša su - »radi sve većih poteškoća oko snabdjevanja kruhom« - naredili da se »smanji obrok hrane na 300 grama po vojniku«.⁶⁷⁵

Krajem proljeća, kad je već postalo sigurno da je talijanska ofanziva zamrla i da novih prodora na slobodni teritorij na pravcima Sv. Juraj - Krasno - Otočac i Senj - Vratnik - Žuta Lokva neće biti, daljnje zadržavanje čitave 1. brigade na Velebitu i Gackoj postalo je suvišno. Brigada je bila potrebna u rajonu Gospića, na obalama Like i Novčice: deblokirane u Gospiću, ustaše su sve učestalije izlijetale na oslobođeni teritorij. Tada je na gospićkom sektoru bila samo 3. lička brigada. Odlučeno je da na Velebitu, privremeno u sastavu 13. divizije, ostane bataljon »Matija Gubec«, a ostale snage 1. brigade su 26. juna po drugi put u roku od mjesec i po dana raspoređene oko Gospića.

Šaljući glavninu 1. brigade na gospićki sektor, štab 1. hrvatskog korpusa je štabu 6. divizije savjetovao da je upotrebi »za manevrisanje

674) isto, 287.

675) AVII, 800, 12-3.

kako bi neprijatelju na pogodnom mjestu zadali teže gubitke«, odnosno »da joj se omogući bar kraći odmor ukoliko to prilike dozvole«. Htjelo se da 1. brigada na gospićkom sektoru bude »neke vrste rezerva«, zbog njenog zamora, ali štab korpusa znade - jer vjeruje u 1. brigadu, neovisno o tome što je zamorena - da će brigada, ustreba li, »u danom momentu«, biti »uspješno upotrebljena« u akcijama.⁶⁷⁶ Dogodilo se tako da brigada nije mogla biti ni dana u rezervi: iz marša će biti uvedena u borbe protiv ustaša, koji su izveli silovit prodor iz Gospića prema Smiljanu i Ličkom Osiku.

Ustaše su u ofanzivu ušle s četiri bojne ujutro 25. juna. Treća brigada je bila potisnuta iz Smiljana, s Oteša i iz Klanca. Dakako, povukli su se i svi aktivisti narodnooslobodilačkog pokreta. Na okupiranom području ostavljena su samo tri ilegalna obavještajca.⁶⁷⁷ Njihove prve izvještaje štab divizije je primio već 26. juna. Računajući s tim podacima (»slab moral kod neprijatelja«), štab divizije je uvjeren da će 3. brigada s upravo prispjelim 1. brigadom uspješno »potući neprijatelja koji se izvukao iz žice«.⁶⁷⁸ Prvoj brigadi je naređeno da s 3. brigadom 28. juna u 1 sat izvrši napad na Smiljan, Oteš i Klanac. Treća brigada s »Božidarom Adžijom« imala je zadatak »da prodre od Mušaluka u pravcu Bogdanića (k. 654) i Krčmara (tt. 774), da ih zauzme i da odsiječe neprijateljske snage u Pazarištu od Gospića«.

»Marko Orešković« i »Pekiša Vuksan«, s 2 topa i 1 minobacačem, imali su zadatak »napasti, likvidirati i uništiti« dijelove ustaške grupacije u rajonu Klanac - Oteš.⁶⁷⁹

Tako su se bataljoni »Marko Orešković« i »Pekiša Vuksan« poslije 9 mjeseci ponovo našli na položajima koje su prvi put osvajali posljednjeg tjedna u septembru 1942. godine. Južnije od tih bataljona nastupa 3. brigada s »Božidarom Adžijom«; težak i rizičan pothvat: trebalo je dejstvovati unutar rasporeda ustaških snaga.

»Božidar Adžija«, pod komandom Vlade Ciganovića i Gojka Milekića morao se u neprijateljski raspored ukliniti zapadno od Smiljanskog polja osvajajući zaseoke i brda 6 kilometara sjeverozapadno od Gospića, rajon Rasovača - Miljača.

Neprijatelj je u »akciji za smirivanje i obranu pučanstva općina Smilja - Pazarište - Kosinj« imao oko 2000 ustaša i domobrana.⁶⁸⁰ Generalštabu te vojske, glavnom stožeru, javljeno je da su bojne reokupirale Smiljan - Pazarište - Kosinj, »uz uspješnu suradnju talijanskog zrakoplovstva«. Osim toga, ustaško-domobranksu pješadiju pojačavale su artiljerijske i tenkovske jedinice.⁶⁸¹

Napad planiran za uru iza ponoći počeo je sa zakašnjenjem od tri sata. U analizi štaba 6. divizije bit će kazano da je »razlog tome« zakašnjenje 3. brigade: »nije stigla na položaj u određeno vrijeme«. Tada su 3. brigadom komandovali Milan Šijan, koji je nešto ranije zamijenio Momčila Novkovića na dužnosti komandanta (njega je u 1. brigadi za-

⁶⁷⁶) Zb. NOR, V/15, 263.

⁶⁷⁷) AIHRPH, KP-234/435 i 234/405.

⁶⁷⁸) Zb. NOR, V/16, 279.

⁶⁷⁹) Isto.

⁶⁸⁰) Isto, 530.

⁶⁸¹) Isto, 282.

mijenio jedan od najsposobnijih komandanata bataljona 2. ličke brigade Dragan Rakić), i Milan Basta. Malo im se moglo zamjeriti. Zapovijest za akciju primili su tek u 18 sati 27. juna, a u narednih sedam sati valjalo je preći 10 do 15 kilometara (ovisno o zadacima bataljona) i pri tome pregaziti rijeku Liku. Štab 1. hrvatskog korpusa će stoga odgovornost za zakašnjenje prebaciti na štab divizije: brigadi je bilo dano »vrijeme prekratko« i otud je »zakašnjenje neminovno«. ⁶⁸²

Tek u 22.30 sati 3. brigada i 3. bataljon 1. brigade su se prikupili za pokret pred crkvom u Mušaluku. Mislili su preći Liku u rajonu Stari Grad - Marasi, mostom kod mlina pod brežuljkom označenim kao kota 568, ali uoči pokreta ustaše su zapalile mlin, tako da je čitava okolina bila osvijetljena i svaki pokret je bilo lako uočiti. Zbog toga je »utrošeno mnogo vremena na prelazu rijeke«.

Bataljoni »Marko Orešković« i »Pekiša Vuksan« su pravovremeno izišli na polazne položaje. Već u 1 sat, kao što je i dogovoreno, Jovo Bursać i Đuro Radovanac su obavijestili štab brigade da su uspjeli »da se neprimjetno privuku na blisko odstojanje od neprijatelja« kojeg treba napasti na Otešu, na koti 722 i u selu Klanacu. Da bi se 3. brigadi i »Božidaru Adžiji« dala prilika da postignu iznenađenje, dogovoreno je da bataljoni 1. brigade krenu u napad tek kad se čuje jaka borba od Smiljana. Stotinjak metara dalje od neprijateljskih položaja 1. i 2. bataljon su puna tri sata strpljivo čekali. U 4 sata je zametnuta borba. Sve čete su istovremeno napale neprijateljske položaje. Štabu divizije će biti javljeno kako su istureni položaji brzo zauzeti, ali se od Oteša prema Klanacu »uslijed brisanog prostora i nadmoćnosti neprijatelja nije moglo napredovati«. Drugi bataljon »Pekiša Vuksan« je napadao s četom Bogde Potkonjaka i Ferde Toplaka (umjesto njega za obavještajnog oficira je postavljen dotadašnji komesar čete Stevo Obradović). Ona je »uspjela zauzeti jednu kotu na kojoj se nalazio neprijatelj«, ali je tu i zaustavljena, kao i ostale čete obaju bataljona. S brda iznad Klanca neprijatelj je »tukao i obasipao naše položaje mitraljeskom i minobacačkom vatrom«. Lazo Radaković je s oba bataljona obnovio napad dvadesetak minuta poslije 11 sati, ali se ni tada nije uspjelo prodrijeti u Klanac. ⁶⁸³

Obje brigade su u borbama u rajonu Kosinj - Smiljan imale 18 poginulih. Tri bataljona 1. brigade su imale 18 ranjenih. ⁶⁸⁴ U 14 sati 28. jula štab divizije je radiogramom obavijestio štab 1. hrvatskog korpusa da je »ranjen komesar, a poginuo obavještajni oficir I brigade«. ⁶⁸⁵ Osim Jove Grubišića je - ako je suditi prema sjećanjima boraca - bilo još pet poginulih. Jovo Grubišić, jedan od devetoro djece Marte i Đurđa Grubišića iz Velike Popine, školovan u Trebinju i Mostaru, poslije velike mature nije mogao na studij, već je krenuo očevim putem, po radilištima diljem Jugoslavije, da bi, namještajući pragove željezničke pruge Priština-Kuršumlija, upoznao nekadašnjeg crvenog oktobarskog komandira eskadrona Branka Stefanovića, koji mu je otkrio put do Partije. Kad je u aprilu 1943. imenovan za obavještajca brigade, štab divizije je

⁶⁸² Isti, V/17, 50.

⁶⁸³ Isti, 29.

⁶⁸⁴ Isti, 31.

⁶⁸⁵ AVII, 419, 21/1.

obavijestio CK KPH da je na tu dužnost »uzet komesar IV bataljona, jedan od najboljih komesara, koji je i ranije radio po ovoj službi (1942)«. ⁶⁸⁶⁾

Komesar brigade Branko Desnica je teško ranjen u obje noge. Bio je to veliki gubitak za brigadu. Naime, taj krojač iz Srba i Novog Žednika (tamo je imao krojačku radionicu i tamo je od 1938. bio u skojevskoj čeliji) mnogo je dopriniosio u objedinjavanju različitih naravi i energija u brigadi. Otpremljen je u bolnicu u Tuijanskom, a odatle, početkom januara, trabakulom iz Senja za Vis, pa u južnu Italiju. S komesarom brigade tada je na liječenje otpremljen i skojevski sekretar Treće »Adžijine« čete sedamnaestogodišnji Ivo Marković iz Ličkog Lešća.

Ranjen je i komesar 2. bataljona Slavko Glumac. Taj korenički gimnazijalac, koji je sam za sebe u samokritici rekao da je »ponekad prznica i usovan«, mnogo je značio za jedinstvo u bataljonu koji je u minulih šest mjeseci sedam puta mijenjao komandanta.

Od 29. juna dužnost političkog komesara 1. brigade je vršio Nikola Pejnović Nikica, kojeg je u 1. bataljonu zamijenio Božo Pavičić, jedan od komesara četa, prijeratni skojevac gospičke preparandije, jedan od organizatora ustanka u otočkom kraju, posebno poznat po tome što je s Milanom Pavičićem i Stevom Dugandžijom krajem augusta 1941. zarobio prve Talijane u onom dijelu Like. Božo je bio više poštovan, nego voljen; uvijek pouzdan, uvijek oprezan da u partijnosti ne zakaže, od onih koji traže argumente u analizi, kritičan prema sebi i drugima, toliko da i onda kad je najpotpunije razumijevao i opravdavao slabosti (ako su to bile slabosti!) nije ih praštao. Oštre je bio riječi, a pravičan, možda uočljivo sklon onima koji su se isticali hrabrošću.

U 2. bataljonu dužnost političkog komesara je povjerena također jednom od gospičkih skojevaca, Ferdi Toplaku, koji je po općoj kulturi, po razumijevanju prilika i relacija i po organizatorskim sposobnostima bio visoko cijenjen u bataljonu i brigadi. Do 29. juna bio je u »Pekiši« delegat voda, obavještajni oficir i komesar čete. Štab divizije je za njega pisao da je »karaktera čvrstog«, da je »odan«, osobno hrabar, ali »suviše se boji za ljudstvo«; interesuje ga sve, nervozan«.

Za obavještajnog oficira je početkom jula postavljen Dačo Ćupurđija, dotad komesar 5. mitraljeskog bataljona u 2. ličkoj brigadi. Za njega će Đuro Stanković pisati kako se ubrzo »dosta dobro pokazao«, kako »ima sposobnosti i znanja«, samo da je »malo prilijen«. ⁶⁸⁷⁾

Bataljoni 1. brigade su 29. juna raspoređeni na desnoj obali Like, od Metlače (k. 799), koja dominira nad Gornjim Pazarištem, do Malog Sela Mušalučkog, 6 kilometara jugozapadno od Perušića. Prilikom povlačenja brigade na desnu obalu Like, bataljoni su - kao što se vidi iz ustaškog izvještaja - »opetovano tučeni topničtvom i zrakoplovstvom«. Ustaše su, tukući položaje 1. brigade »topničtvom i zrakoplovstvom«, bile uvjerene da je »neprijatelj podpuno raztrojen«. ⁶⁸⁸⁾ A u štabu 1. brigade kao i u svim jedinicama, vjeruje se da ustaše »strepe na svojim

⁶⁸⁶⁾ Stevo Grubišić, Jovo Grubišić; građa za drugu knjigu zbornika *Gračac u NOR*, neobjavljen članak, str. 7.

⁶⁸⁷⁾ AVII, 420, 11/1.

⁶⁸⁸⁾ Zb. NOR, V/17, 359.

položajima i da neće ni pokušati da pregaze Liku. Štab 6. divizije, uvjeren da s desne obale Like može povući 1. brigadu, namijenio joj je protučetničku akciju. Tada su, naime, u zaleđu 1. i 3. brigade, u kosinjskoj općini, u donjem toku Like, uglavnom u selu Lipovo Polje, ponovo počele da se prikupljaju četničke bande.

Iz Krušnice i Studenaca tri bataljona 1. brigade su 4. jula u 17 sati izvršila pokret prema Lipovom Polju, koje je rasuto u nekoliko zaselaka sjeverozapadno od Kosinja, oko ponora Like. Napad na 250 četnika je uslijedio u 6 sati 6. jula. Mada je brigada prevalila dug put, *težak*, sve vrijeme u maršu kroz šume i preko kamenjara, četnici nisu otkrili koncentraciju i 6. ujutro su zatečeni nespreni za ikakav otpor. No, samo njih je 18 zarobljeno. Zaplijenjeni su dokumenti o bliskoj ustaško-četničkoj saradnji.⁶⁹¹ U akciji se, prema ocijeni viših štabova, »svojom vještinom i brzinom istakao obavještajni oficir 1. bataljona I brigade drug Đurđević Nikola«.

Tako se brigada, glavninom, našla u selima perušićkog kotara, orijentirana prema ustaškim i četničkim položajima, a rjeđe u sudarima s Talijanima, koji su se čvrsto držali uskog obalnog pojasa u Hrvatskom primorju. Četvrti bataljon »Matija Gubec«, u kojem je komandu upravo preuzeo Duja Čubrilo, netom stigao s otočackog oficirskog kursa, držao je položaje, nasuprot talijanskim garnizonima Senj - Sv. Juraj u rajonu Oltare - Krasno. »Pekiša Vuksan« je bio u rajonu Krušnice, »Božidar Adžija« u Poljicu, a »Marko Orešković« u Lipovom Polju, »da bi mogao kontrolisati da četnici ne silaze u selo po hranu, i na taj način prisiliti ih na predaju«. Bataljon »Marko Orešković« je, zapravo, imao zadatak »da politički djeluje u selu, raskrinkavajući strane bandite, koji su glavni vinovnici takvoga stanja u Lipovom Polju, da održava sastanke s narodom Lipovog Polja i na taj način postigne što više da bi se i to selo pokrenulo u borbu«.⁶⁹⁰ Upravo po takvoj aktivnosti je karakterističan jul 1943: više je bilo političkog djelovanja nego borbenih akcija. Samo su - što se vidi iz ustaških i talijanskih izvještaja - dijelovi brigade povremeno dolazili do borbenog doticaja s neprijateljem i to 8. jula kod Krušnice, 10. jula na cesti Pazarišta - Klanac i u Divoselu, 24. jula kod Velikog Žitnika...⁶⁹¹

Skojevci su bili kvas stvaralaštva i borbenosti u brigadi. Krajem juna bilo ih je u četiri bataljona, četi za vezu i pratećoj četi 242, i to 29 radnika, 203 zemljoradnika i 10 intelektualaca, odnosno 180 Srba i 62 Hrvata.⁶⁹² Mnogo su učinili skojevci, uvijek suštinska podrška Partiji, »na vojničkom, političkom i kulturno-prosvjetnom izgrađivanju boraca«.⁶⁹³ U mjesec dana dali su 12 priredbi po selima otočackog kotara, u Kutarevu su kosili travu, u rasklapanju i sklapanju »brede« dosegli su brzinu od 15 sekundi, uspijevali su za 20 sekundi »rastaviti i na konja natovariti teške mitraljeze«.⁶⁹⁴ Savez komunističke omladine, »kao organizacija, doprinio je mnogo da se poboljša disciplina u brigadi«.⁶⁹⁵

«> Isto, 390.

«0) AVII, 419, 30/9.

» » Zb. NOR, V/17, 379, 401, 530 i 590.

«> AVII, 420A, 35/1-20.

«») Isto.

⁶⁹⁴ Zb. NOR IX/4, 147.

«> AIHRPH, SKOJ-4/348.

Neprestano se takmičilo, u svim domenama djelovanja i života, bilo da je riječ o borbi, radu s omladinom, u pomoći narodu, u opismenjavanju, pisanju džepnih novina, u organiziranju priredbi, u natpjevavanju, u sastavljanju »vrabaca« kao svojevrsnih političkih i općeljudskih začkoljica s kritičkom notom i moralnom poukom... Dakako, u svim bataljonima - javlja skojevski sekretar Dane Skendžić - »razvijena je fiskultura i po ovome se takmiči bataljon sa bataljonom«. Sportska takmičenja »se sastoje iz rvanja, preskakivanja u vis, u dužinu, iz trčanja i plivanja. Za fiskultura kod naših boraca omladinaca vlada veliko interesovanje i tu se skojevcima daju široke mogućnosti za rad s omladinom«. ⁶⁹⁶ U julu je, ako je suditi prema jednom od izvještaja Gije Dimitrijevića, »kulturno-prosvjetni rad po svim brigadama prilično malaksao«, osjećala se »neka vrsta prezasićenosti usled jednoličnosti«, ⁶⁹⁷ pa je u Perušiću, u štabu divizije, održano savjetovanje i o kulturno-prosvjetnom radu i o sportskim aktivnostima. Na tom savjetovanju su iz 1. brigade bili Nikica Pejnović, Bogde Vujnović i Ilija Mugoša. Da bi se što prije izbjegla »prezasićenost usled jednoličnosti«, predloženo je da se »u Otočcu, 27. ovoga mjeseca, održi fudbalska utakmica između naše i XIII divizije«. Na savjetovanju u štabu divizije u Perušiću je odlučeno - »kako uopšte postoji interesovanje za sport« - da fizičkoj kulturi »poklonimo veću pažnju«. Osim inicijative da se održi utakmica nogometnih reprezentacija 6. i 13. divizije, politički rukovodioci brigada i divizije su poduzimali različite mjere »da bi zainteresovali što više drugova za streljački sport«. Među ostalim, predloženo je »da organizujemo streljačke utakmice između najboljih strelaca, a kasnije bismo pozvali na takmičenje i neku drugu diviziju«. ⁶⁹⁸ Nogometna utakmica reprezentacija 6. i 13. divizije je odigrana u Otočcu 27. jula, o dvogodišnjici ustanka - što je posebno naglašavano. Prethodno su u Perušiću igrale reprezentacije 1. i 3. brigade. Od najboljih s te utakmice, »kapiten tima« Đoko Jovanić je izabrao reprezentaciju 6. divizije, koja je u Otočcu s tri gola razlike pobijedila reprezentaciju 13. primorsko-goranske divizije. Prvu brigadu su u divizijskoj reprezentaciji zastupali Nikola Rudić (Sisčanin, kojeg je rat zatekao kao učitelja u Pavlovcu) Migo Vrbica, Božo Pavičić, Nikola Đurđević, Ivan Magdić i Branko Vukelić Bato. U rezervi su bili Dmitar Zaklan i Ilija Mugoša. Prema sjećanju golgetera Milana Baste, »ono najljepše je bilo poslije utakmice: igrači obiju momčadi su dobili divne, za nas dragocene, male fotografije druga Tita«.

Dakako, nogometna utakmica reprezentacija 6. i 13. divizije bila je samo jedna od manifestacija organiziranih o dvogodišnjici ustanka. Ako se ta utakmica po svojoj atraktivnosti unekoliko i izdvaja od ostalih manifestacija, ipak je značajnije sve ono drugo što su borci organizirali, uglavnom s omladinom, hrvatskom i srpskom. Valjda nikad lička omladina, ona u vojnim jedinicama i ona u civilnim organizacijama narodnooslobodilačkog pokreta, nije toliko učila. Revolucionarno stvaralaštvo je poticalo najpozitivnije ambicije istinski lišene žeđu za osobnom slalom, činovima i karijerom: to je bila ambicija da se uči i da se nauči.

««" zb. NOR, IX/4, 147.

⁶⁹⁷> AVII, 420A, 35/1-20.

⁶⁹⁸> Isto, 35/2-20,

Kursevi su bili samo jedan oblik toga općeg obrazovnog poleta. Učilo se na položaju, u marševima, u predahu između dva juriša, a posebno za vrijeme odmora. Vojska narodnooslobodilačkog pokreta je vazdan učila, i da savlada znanje neophodno dobrom vojniku (»ratna služba, borbena obuka, strojeva obuka, čitanje karata, gađanje, fortifikacija, naoružanje, služba veze...«),⁶⁹⁹ i da pronikne u bit oslobodilačkog rata koji je bio revolucija, i da upozna relevantne dimenzije međunarodnih relacija. Nepismenost je »likvidirana« čudesnom brzinom, osim »kod nekih starijih drugova, koji teško uče«. U junu je »nepismenost u našoj brigadi bila privedena kraju, ali dolaskom novomobilisanih boraca nepismenost se povećala«.⁷⁰⁰ Za nekoliko tjedana u junu i julu od novomobiliziranih je »18 drugova naučilo čitati i pisati«.⁷⁰¹

Borci su svakodnevno, i u vrijeme ofanzive, upoznavani »sa novonastalom političkom situacijom na taj način što su prorađivane svakodnevne radio-vijesti, 'Vjesnici', i iz lista 'Naprijed' u vanjskom pogledu«.⁷⁰² Dok su komunisti na zatvorenim sastancima prorađivali tekstove iz »Proletera« (»Organizaciono pitanje naše Partije«, »Borimo se za čistoću i boljševizam naše Partije« ili »Dnevna zapovijest druga Staljina«), uz stalni, osobni i organizirani napor da se pređe na petu, šestu i naredne »glave« historije Svesavezne komunističke partije boljševika, skojevci su kasnog proljeća i ranog ljeta 1943. godine na radnim sastancima (»radni sastanci sa skojevskim grupama održavaju se redovito, i to jedan put sedmično, kao i teoretski«)⁷⁰³ izučavali »slijedeći materijal: Mladi komunist broj 3, način rukovođenja (pismo PK SKOJ-a) i Oktobarska revolucija. Osim toga, prorađena je s njima (sa skojevcima) rezolucija sa konferencije USAOH-a, rezolucija ZAVNOH-a. Ovaj materijal je prilično shvaćen, a to se vidi iz toga što drugovi članovi bataljonskih rukovodstava na teoretskim sastancima skojevskih grupa postavljaju pojedina pitanja iz ovog materijala skojevcima te tako prenose na njih svoje znanje«. 'Novoprimitljeni su »najprije upoznavani s organizacionim stanjem SKOJ-a i USAOJ-a«, a zatim »kakva je SKOJ organizacija i tko može biti član SKOJ-a«.

Od 1. januara pa do junsko-julskih borbi u zoni Smiljan-Pazarišta - Kosinj, samo na kursevima pri štabu 6. divizije (ne računajući polaznike kurseva pri CK KPH ili pri GŠ Hrvatske, kao ni brigadne kurseve) bilo je više od 70 boraca 1. brigade.⁷⁰⁵ U tom razdoblju organizirano je 6 kurseva za političke delegate, 3 za komesare četa i 2 za komandante bataljona. Istovremeno su, na nivou brigade ili divizije, organizirani različiti općeobrazovni kursevi.⁷⁰⁶ U organiziranju različitih kurseva u 1. brigadi

AVII, 420A, 3/1-24.

⁷⁰⁰) Zb. NOR, IX/4, 147.

⁷⁰¹) Isto, 146.

⁷⁰²) Isto.

⁷⁰³) Isto, 360 i 145.

⁷⁰⁴) Isto.

⁷⁰⁵) AVII, 420A, 3/1-24.

⁷⁰⁶) »Sem likvidacije analfabetizma, u oblasti prosvetne delatnosti politički organi i kulturno-prosvetni odbori pokušali su da organiziraju tečajeve iz oblasti geografije, istorije, prirodnih nauka, popularne medicine i higijene«. (Aleksa Ivanović, Fragmenti o partijsko-političkom radu, zb. *Šesta proleterska divizija*, 518) Kirurg dr Ernest Kremzic se sjeća kako »smo u ćeliji, između ostalog, proučavali i Istoriju SKP (b), u nekoliko navrata bismo se prihvatili, pa bi nas prekinule borbe i danonoćno bdijenje nad ranjenicima, i opet bismo počimali iz početka«. (Isto, 617).

se naročito isticao Bogde Vlasisavljević. Kursevi za komesare i komandire četa trajali su po 20 dana, a za političke delegate vodova 10 dana. Na komandirskom kursu su bila 22 vodnika, zamjenici komandira ili komandiri četa 1. brigade. Komesarske kurseve je od 1. januara do 1. jula prošlo 16 vodnih delegata, zamjenika komesara četa ili komesara četa

Na dvadesetodnevni komesarskim kursevima, koje su neki zvali tečajevima, prema podacima štaba 6. divizije od 13. jula 1943, prorađivane su ove teme:

»1. Postanak, razvoj i uloga proleterske klase i njihove avangarde KP,
2. Postanak versajske Jugoslavije i borbe proleterijata i nacionalno potlačenih naroda do 6. januara (1929);

3. Borba proleterijata i nacionalno potlačenih naroda za likvidiranje vojno-fašističke diktature do 1935. g. Dolazak fašizma na vlast u Njemačkoj i politika mira SSSR;

4. Borba proleterijata i potlačenih naroda protiv rastuće međunarodne fašističke opasnosti i fašizacije zemlje do 1941. godine;

5. Postanak i razvitak NOB i uloga KP u NOB-i;

6. Ciljevi, karakter i metode NOV, njen nacionalni i socijalni sastav i rukovodeća snaga;

7. Vanjski i unutrašnji neprijatelji NOB, njihovi ciljevi i metode;

8. Saveznici NO pokreta;

9. Organi NO borbe;

10. Postanak i razvitak partizanskih odreda i organizovanje NO vojske (rukovodeća uloga KP);

11. Ustanova politkomesara uopće, u NO vojsci napose;

12. Politkomesari, čuvari narodnih interesa u vojsci;

13. Praktične političke zadaće komesara u NO vojsci - napose u četama«.⁷⁰⁷

U julu je te teme unekoliko proširio štab 1. hrvatskog korpusa, a potom je i komesar Glavnog štaba Hrvatske sve to prihvatio uz »manje primjedbe«. Tražio je da se i »na tom kursu« predaje »nešto o ustrojstvu vojnih vlasti u pozadini i njihovom odnosu prema NOO i ZAVNOH-u«.⁷⁰⁸

Kursevi su shvatani kao značajna »kovačnica novih ljudi«. Prema ocjeni komiteta KPJ u 6. diviziji, »svi stariješine koji prođu kroz kurseve osjećaju se pokretniji i disciplinovaniji, što se osjeća i na njihovoj jedinici po dolasku (kursiste) u nju«.⁷⁰⁹

Nije bila rijetkost da su neke jedinice 1. brigade neposredno iz borbe odlazili na livade i oranice, da pomognu narodu. Ima u jednom izvještaju podatak kako su krtijaši »dali 94 kosca narodu na Lipovom Polju«⁷¹⁰

⁷⁰⁸> Zb. NOR, IX/4, 120.

⁷⁰⁹> Isto, IX/3, 791.

710) Poslije šestojulske akcije protiv četnika u Lipovom Polju, krtijaši se, kao što i pjesma o njima kazuje - »Krtijaši veselo, veselo je sve selo« - u selu, »gdje je narod bio pretežno četnički raspoložen« i gdje je borce »vrlo hrđavo gledao, prateći ih pofrdnim riječima«, djelovati tako da je nakon 20 dana »gledanje naroda na partizane« bilo sasvim drugačije, što se vidi i po tome što su omladinke toga sela zajednički sa partizanima pjevale antifašističke pjesme o partizanima, o drugu Titu, o Crvenoj armiji itd., a kad je naš I bataljon dobio naredenje da se krene iz tog sela, narod ga je žalio i svaki naš borac dobio je jedan cio kruh za put«. (Zb. NOR, IX/4, 146). Pod takvim utjecajem Lipovog Polja »većina domaćih četnika se predala s oružjem«. (AVII, 420A, 35/1-20).

za podizanje ljetine«, ⁷¹¹ a u drugom kako su borci 1. brigade, protjeravši ustaše, odmah »počeli s narodom kositi žito i travu«. ⁷¹²

Brigada je tih dana u svoja četiri bataljona i četi za vezu imala, po spisku, 705 boraca i 291 starješinu. Članova komunističke partije je bilo 194, kandidata 58 i 217 (na licu mjesta) članova Saveza komunističke omladine. ⁷¹³ U četi za vezu tada je bilo 58 boraca, među njima 15 drugarica. Odsutnih iz brigade je bilo 228; mnogi od 359 odsutnih početkom juna su se vratili iz bolnice ili s bolovanja iz svojih sela. Divizija je u julu imala 3330 boraca, a od toga »u rashodu - svega 1309, i to:

ranjenih - 338

bolesnih - 216

kod kuća na odsustvu - 77

kod kuće na bolovanju - 326

samovoljno napustili jedinice 152

nepoznato gdje se nalaze - 41

na raznim kursovima - 99

prekomandovanih privremeno - 60. ⁷¹⁴

Onih koji su samovoljno napuštali jedinice još je bilo. Ali, između njih i dezertera nema znaka jednakosti; dezerteri su odbjezi, oni koji traže načina da se isključe iz borbe, a samovoljno su iz jedinica odlazili i dobri, ali nedovoljno disciplinirani borci: da se presvuku, da se nahrane, da vide ženu, dragu, ili najrođenije, ponekad, čak, da bi iz jedne prešli u drugu jedinicu NOV. »Činjenica je da je to pitanje još uvijek aktuelno za naše jedinice«, ustvrdio je u julu štab divizije, ali je također ustvrdio da nije riječ o dezterstvu, nego o ljudima koji su »obišli porodice da bi se nahranili«. Naime, u julu je bila »ishrana vrlo slaba, što podvlače svi komesari i žale se da ni rad nije mogao biti potpuno zadovoljavajući usled slabe ishrane; bilo je slučajeva da su drugovi padali u nesvest, iznureni zbog slabe ishrane«. ⁷¹⁵

Iz obavještajnog izvještaja o dezterima, vidi se da su se »nekoji od novomobilisanih boraca, koji su bili dezterirali, sad vratili«. Takvih je slučajeva najviše bilo u 3. bataljonu »Božidar Adžija«. ⁷¹⁶ Sasvim drugačiji slučaj je bio s jednim špijunom. Zvao se Srećko Morović. Kratko vrijeme je bio u partizanima, nepun mjesec, operativni oficir bataljona »Pekiša Vuksan«. Zapovjedništvu Ličkog operativnog područja u Gospiću prenio je važne podatke o stanju na slobodnom teritoriju, o jedinicama NOV i, posebno, o snazi i rasporedu 1. brigade. ⁷¹⁷ Zamjenik komesara 1. brigade, Bogde Vujnović, zapamtio je Morovića kao »fakultetski obrazovanog čovjeka, koji je jedno vrijeme bio s Danijelom Crljenom u poslanstvu Pavelićeve NDH u Bukureštu«.

Nacionalni sastav 1. brigade u to je vrijeme - u odnosu na borce Hrvate - krajnje nepovoljan, kao što je bilo i u drugim jedinicama 1. hrvatskog korpusa, pa i 5. operativne zone. Tada je u svim jedinicama

⁷¹ » Isto, IX/4, 147.

⁷¹² Isto, V/17, 218.

⁷¹³ AVII, 796, 6-3.

⁷¹⁴ Isto, 6-1/3.

⁷¹⁵ Isto, 420A, 35/1-20.

⁷¹ « Isto, 796, 11/1-12.

⁷¹⁷ Isto, 105A, 32-3.

1. hrvatskog korpusa bilo tek 305 Hrvata,⁷¹⁸ oko 3 posto. U 6. ličkoj diviziji: 164 Hrvata; 4 posto. Najviše je Hrvata bilo u 1. ličkoj brigadi - gotovo 14 posto po popisu od 9. jula - 139.⁷¹⁹ Desetak Hrvata krajem maja i u junu su iz 1. brigade raspoređeni na razne dužnosti u pozadini, ili su uključeni u partizanski odred »Alan«, kojeg je formirao Dane Vukušić »sa tri žandarma, kojima se priključilo desetak drugova i druga-rica iz okolnih sela«.⁷²⁰ Borci su se prikupili na Štirovači, kod pastirskih stanova. U junu je Dane Vukušić u štabu 6. divizije tražio kadrovsku pomoć, pa su u »Alan« slani komesar »Adžijine« 3. čete Dane Rubčić, zamjenik komandira te čete Milan Rubčić i puškomitraljezac Joso Radošević iz bataljona »Matija Gubec«.

Tako su Hrvati 1. brigade do jula 1943. godine popunjavali i Karlovački odred i ličko-primorski odred »Alan«. No, do potpunog odliva Hrvata dolazi tek u julu, tako da će ih početkom septembra u 1. brigadi biti samo 5.⁷²¹ To, dakako, ne znači da se u čitavoj diviziji smanjio broj Hrvata. Prema izvještaju od 25. septembra, bilo ih je u diviziji 202, a prema izvještaju od 30. oktobra (to je vrijeme kad u diviziju dolaze dobrovoljci iz Hrvatskog primorja, Gorskog kotara i Dalmacije, a Ličani odlaze u novoformirane jedinice u tim krajevima) tri puta ih je više - 663! - čak 22 posto u odnosu na cjelokupni sastav. Iz 1. brigade su, kao i iz ostalih jedinica 6. divizije, u julu 1943. svi, ili uglavnom svi (bilo je naređeno: baš svi!) Hrvati izdvojeni i 20. jula svrstani u novoformirani samostalni bataljon 6. divizije, »Prvi hrvatski bataljon«, koji je uzeo ime 4. bataljona 1. brigade - »Matija Gubec«. Međutim, ubrzo će se pokazati da je to bilo loše rješenje, pa će se borci »1. hrvatskog bataljona« 6. divizije vratiti u brigade.

Do formiranja »samostalnog hrvatskog bataljona«, u 1. brigadu su se uključivali i neki od dobrovoljaca koji su stizali iz Zagreba, i Gorani, i Primorci, i Dalmatinci, a najviše je, dakako, bilo Ličana. Bilo je sve više prebjega iz domobranskih jedinica. Jedan od takvih, Ivan Lulić (imao je rođaka u 1. brigadi), pretpostavljene u ustaško-domobranskoj komandi je uvjerio kako bi htio izići iz blokiranog Gospića i prikupiti obavještajne podatke. Čim je izišao na slobodni teritorij, 11. jula, javio se štabu 1. brigade izjavivši »da ga je uputio da izvidi naše položaje i snage ustaški nadsatnik Kokotović«, a da on »nije htio da špijunira u korist neprijatelja, već se je predao dobrovoljno našim borcima«.⁷²²

U julu je u sastavu brigade formirana nova jedinica - inženjerijski vod - sa 15 boraca; komandir Svetozar Ciganović, komesar Radica Popović.⁷²³ Ujeden će se takvi vodovi 1, 2. i 3. ličke brigade spojiti u jedinstvenu četu pri štabu divizije.

⁷¹ « Zb. NOR, V/17, 255.

⁷¹⁹ AVII, 796, 10-3.

⁷²¹ ^{Dane Rubčića} AVII, 420A, 25/1-12, beogradskoj sekciji 1. brigade, autorska zbirka.

⁷²² Isto, 420, 11/1,

⁷²³ Isto, 811, 16-7.